

BİBLİYOGRAFYA :

Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, II, 581-583; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, III, 84-85; IV, 101; Takıyyüddin İbn Fehd, *Laḥzû'l-elhâz (Zeylû Tezkireti'l-huffâz li'z-Zehabî* içinde, nşr. M. Zâhid el-Kevserî), Dimaşk 1347, s. 125-126; İbn Tağrıberdî, *en-Nücûmü'z-zâhire*, X, 246-247; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim* (nşr. Muhammed Hayr Ramazan Yûsuf), Dimaşk 1413/1992, s. 211; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâdara*, I, 469-470; *Keşfü'z-zunûn*, I, 256, 459, 473, 736; II, 991, 1007, 1087, 1162, 1208, 1614, 1637, 1849, 2035, 2039; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 123; Ahlwardt, *Verzeichnıs*, II, 630; Osmanlı Müellifleri, I, 218; Serkis, *Mu'cem*, I, 50; Brockelmann, *GAL*, II, 64, 76; *Suppl.*, II, 67-68; *Hedıyyetü'l-ârifin*, I, 720; A. J. Arberry, *The Chester Beatty Library, A Handlist of the Arabic Manuscripts*, Dublin 1959, IV, 17; Sartori, *Introduction*, III/1, s. 700; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşlı, *Fihrişü eḥâdişis-Süneni'l-kübrâ*, Beyrut 1406/1986, giriş, s. 9; Necm Abdurrahman Halef, *'Ulûmü'l-İsnâd mine's-Süneni'l-kübrâ dirâse ve nakd*, Riyad 1409/1989, s. 23-25; a.mlf., *eş-Sinâ'atü'l-hadısiyye fi's-Süneni'l-kübrâ li'l-İmâm el-Beyhakî*, Mansûre 1412/1992, s. 8, 121, 122; Hasan Yûsufi Eşküri, "İbn Türkânî", *DMBİ*, III, 149.

SELAHATTİN POLAT

İBNÜ'T-TÜRKMÂNÎ, Tâceddin

(تاج الدين ابن الترمكاني)

Ebü'l-Abbâs Tâcüdîddin Ahmed
b. Osmân b. İbrâhîm el-Mardîni
(ö. 744/1343)

Hanefî fakihi.

25 Zilhicce 681'de (26 Mart 1283) Kahire'de doğdu. Birçok ilim adamı yetiştiren Türkmen asıllı seçkin bir aileye mensup olup tanınmış âlimlerden Fahreddin et-Türkânî'nin oğlu, Alâeddin et-Türkânî'nin kardeşi, Kâdilkudât Cemâleddin Abdullah b. Ali el-Mardîni'nin amcasıdır. Babasından, kardeşi Alâeddin'den ve Abdülmü'min b. Halef ed-Dimyâtî, Ebü'l-Hasan İbnü's-Savvâf, Şehâbeddin el-Eberkühî, Ebü'l-Abbâs İbnü's-Şihne el-Haccâr gibi âlimlerden ders alarak fıkıh, fıkıh usulü, hadis, Arap dili ve edebiyatı ve mantık ilminde yetiştirdi. Bir süre kâdilkudât nâibliği görevini yürüttüyse de daha çok öğretim ve telifle meşgul oldu. İbnü't-Türkânî'nin 726 (1326) yılında oğlu Muhammed ile birlikte Dimaşk'a gittiğini, vakar ve fazilet sahibi bir kişi olarak tanındığını belirten Zehebî, onun Şehâbeddin el-Eberkühî'nin elinden Sühreverdi hırcasını giydiğini ve duasını aldığını bizzat kendisinden duyduğunu kaydeder (*Mu'cemü şüyûhi'z-Zehabî*, s. 56-57). İbnü't-Türkânî, İslâmî ilimlerin çeşitli dal-

larında manzum ve mensur çok sayıda eser yazmış olup bunlardan bir kısmı tamamlanmamış, bazı eserleri de kardeşi Alâeddin'e nisbet edilmiştir. Hat sanatı ve şiirle de ilgilenmekle birlikte şiirde pek başarılı bulunmamıştır. 1 veya 2 Cemâziyelevvel 744 (21 veya 22 Eylül 1343) tarihinde Kahire'de vefat eden İbnü't-Türkânî, Ridâniye'de Bâbünnasr Kabristanı'nda babasının türbesine defnedildi.

Eserleri. 1. *Ta'lika 'alâ Hulâşati'd-delâ'il fi tenkihi'l-mesâ'il* (Süleymaniye Ktp., Süleymaniye, nr. 500/1, vr. 1^b-148^b). Hüsâmeddin Ali b. Ahmed el-Mekkî er-Râzî'nin Kudûrî'nin el-Muḥtaşar'ı üzerine yazdığı şerhe ta'likat olup şerhte geçen hadisler de tahrîc edilmiştir. Müellif, eserin sonunda *Hulâşatü'd-delâ'il*'in hadislerini büyük bir ciltte tahrîc ettiğini, ayrıca bu eserin "Kitâbü's-Şerike" bölümüne kadar bir şerh kaleme aldığını belirtir (vr. 148^a). Kaynaklarda da İbnü't-Türkânî'nin adı geçen şerhe üç ta'likat yazdığı ifade edilmektedir (Safedî, *A'yânü'l-aşr*, I, 284-285; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1632). Yazma nüshada *Ta'lika*'nın İbnü't-Türkânî'ye ait olduğu belirtilmemekle beraber mukaddime ve eserin sonunda verilen bilgiler ona aidiyetini teyit etmektedir. 2. *Şerhu'l-Maḥşadi'l-celîl fi 'ilmi'l-Halîl* (Dârü'l-kütübi'z-Zâhiriyye [Mektebetü'l-Esedî'l-vataniyye, Arûz], nr. 14434; Millet Ktp., Feyzullah Efendi, nr. 1653; Halep Evkaf Ktp., Ahmediyye, el-Ülûmü'l-Arabiyye, nr. 1145). İbnü'l-Hâcib'in aruz ve kafiye ilimleriyle şiir kusurları hakkında yazdığı kasidenin şerhidir.

İbnü't-Türkânî'nin kaynaklarda adı geçen diğer eserleri de şunlardır: *el-Ebḥâşü'l-celiyye fi mes'eleli (fi'r-red 'alâ) İbn Teymiyye, Ta'lika 'ale'l-Maḥşûl* (Fahreddin er-Râzî'nin el-Maḥşûl'ü üzerine Şehâbeddin el-Karâfî'nin yaptığı şerhe ta'likat), *Ta'lika 'ale'l-Muḥaşşal li'l-İmâm Fahriddin er-Râzî, Ahkâmü'r-rimâye (remy) ve's-sebk ve'l-muḥallil, Şerhu's-Semsiyye fi'l-mantık, el-Furûk fi furû'il-Hanefiyye, Ta'lik 'alâ Şerhi'l-Muḥarrib fi'n-naḥv li'bn 'Uşfûr, Şerhu'l-Hidâye li'l-Merğînânî, Şerhu Münteḥabi (Muḥtaşar)'l-Bâcî fi usûli'l-fıkḥ, Şerhu'l-Câmi'si'l-kebir, Ta'lik 'alâ Muḥaddimetey İbni'l-Hâcib, Şerhu't-Tebşıra fi'l-hey'e li'l-Harâki, Ta'lika 'ale't-Tebyîn Şerhi'l-Munteḥab li'l-İtkânî, Ta'lika 'alâ Şerhi Muḥaddimetü'l-Müberred fi'n-naḥv, Kitâbü't-Tevbe*. Ayrıca ferâiz ilmine dair iki eserinin olduğu bilinmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Zehebî, *Mu'cemü şüyûhi'z-Zehabî* (nşr. Rûhiyye Abdurrahman es-Süyûfî), Beyrut 1410/1990, s. 56-57; Safedî, *el-Vâfi*, VII, 182-184; a.mlf., *A'yânü'l-aşr* (nşr. Ali Ebû Zeyd v.dğr.), Beyrut-Dimaşk 1418/1998, I, 284-286; Ebü'l-Mehâsin el-Hüseynî, *ez-Zeyl* (Zehebî, *el-İber* içinde), IV, 133; İbn Râfî, *el-Vefeyât* (nşr. Sâlih Mehdi Abbas - Beşşâr Avvâd Ma'rûf), Beyrut 1402/1982, I, 456; Kureşî, *el-Cevâhirü'l-muğıyye*, I, 197-198; Makrizî, *el-Muḥaffe'l-kebir* (nşr. Muhammed el-Ya'lâvî), Beyrut 1411/1991, I, 527-528; İbn Kâdî Şühbe, *et-Târiḥ* (nşr. Adnân Derviş), Dimaşk 1994, II, 383-384; İbn Hacer, *ed-Dürerü'l-kâmine*, I, 198; İbn Tağrıberdî, *el-Menhelü's-sâfi*, I, 382-385; İbn Kutluboğa, *Tâcû't-terâcim fi takvîti'l-Hanefiyye*, Bağdad 1962, s. 13; Süyûtî, *Bugyetü'l-uv'ât*, I, 334; *Keşfü'z-zunûn*, I, 2, 18, 339, 408; II, 1064, 1134, 1246, 1257, 1615, 1632, 1805, 1849, 2036; Temîmî, *et-Tabakâtü's-seniyye*, I, 389-390; Leknevî, *el-Fevâ'idü'l-behiyye*, s. 25-26; Sartori, *Introduction*, III, 700; *el-Munteḥab mine'l-maḥtûḥâtü'l-Arabiyye fi Haleb*, Beyrut 1986, IV, 248; Ramazan Şeşen, *Muḥtârât mine'l-maḥtûḥâtü'l-Arabiyyeti'n-nâdire fi Mektebâti Türkiye*, İstanbul 1997, s. 341.

H. MEHMET GÜNAY

İBNÜ'L-UHUVVE

(ابن الاخوة)

Ziyâüddin Muhammed b. Muhammed
b. Ahmed el-Kureşî
(ö. 729/1329)

Me'âlimü'l-kurbe adlı
eserıyla tanınan
Şâfiî fakihi.

Mısır Şâfiî fukahâsından olduğu, Eş'arî mezhebini benimsediği, Reşîd el-Attâr ile Ebû Mudar'dan hadis dersleri aldığı ve 2 Receb 729 (2 Mayıs 1329) tarihinde vefat ettiği dışında hayatına dair bilgiye rastlanmamıştır. Künyesinin İbnü'l-Uhuvve mi İbnü'l-İhve mi olduğu hususu da açıklığa kavuşturulamamıştır. Bu künyeyi, Uhuvve veya İhve lakabıyla tanınan ya da muhtemelen ahilikle ilişkisi olan dedesi-ne nisbetle almıştır. Eserinin Süleymaniye Kütüphanesi'ndeki nüshasının kapığında Şemseddin olarak yazılan lakabını İbn Hacer el-Askalânî Ziyâeddin şeklinde kaydetmektedir.

Kâtib Çelebi tarafından *er-Rütbe fi ahkâmi'l-hisbe* adıyla zikredilen eser, Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Molla Çelebi, nr. 116) *Kitâbü'l-Maḥabbe ve'r-rağbe fi ma'rifeti ahkâmi'l-hisbe*, Kahire Üniversitesi Kütüphanesi'nde (nr. 24052) *Kitâbü Me'âlimi'l-kurbe fi talebi'l-hisbe*, Dârü'l-kütübi'l-Misriyye'de (Fünûn ve sinâât, nr. 171) *Kitâbü'l-Kurbe fi me'âlimi'l-hisbe* başlığıyla kayıtlı olup müel-

باب الناس الباب الاول في شرائط الحبسة وصفة المحتجب
والمحتجب من نصبة الامام او نائبه للنظر في احوال الرعية
والكشف عن احوالهم وصالحهم واتباعهم واما كونهم ومشرقيهم
ومسلميهم وسالكهم وطوائفهم وامرهم بالمعروف ونهيهم عن
المنكر ومن شرط المحتجب ان يكون بالغا عاقل احرارا مسلما عاقل
قادرا حتى يخرج منه الصبر والمحنون والكافر ويدخل فيه الفاسق
والرقيق والمرأة ائنا التكليف فلا يجزئ وجهه اشترطه فان عسر
الكلمة لا يلزمه وما ذكرناه اذ كان به شرط الوجوب فاما ان كان
وجوبه فلا يستلزم على العقل حتى لان الصبي المراهق البلوغ
وان لم يكن مكلفا فله انكار المنكر وله ان يوق الحظر ويكسر
اللاقي واذا فعل ذلك فانه بدو اثار لم يكن لاحد منه حيث
انه ليس مكلفا فان هن قرينة وهو من اهله بالصلاة والاعانة
فيما سائر الشرائع وليس حكمه حكم الاول حتى يشير فيها بالتكليف
ولذلك ائتمنا له بعد واحد الزينة نهي في المنع والفعل والاطال
المنكر ونوع ولاية وسلطنة ولكن باستفاد بحجج الدين لقتل الشريك
بني

باب الحاي والستون في الحبسة على الدود بين
الباب الثاني والستون في الحبسة على الزاير بين
الباب الثالث والستون في الحبسة على المحسنين البغدان والكرين
الباب الرابع والستون في الحبسة على النسا ناس
الباب الخامس والستون في الحبسة على الخباياين والفتاشين
الباب السادس والستون في الحبسة على الخباياين والفتاشين
والبنائين والرهائين والضيبيين والحيايين والكيايين
الباب السابع والستون في الحبسة على الخباياين والفتاشين
في عين بسم الله الرحمن الرحيم وصلي الله على سيدنا محمد
تعالى وآله الطيبين الطاهرين اجمعين فذكر الله تعالى في كتابه
العال العالم ابو عبد الله محمد الماوردي في شرحه لكتاب
من قواعد الامور الربنية وقد كان اية الصدر الاول با مشهورا
بأنفسهم لعمري صلاحيات من قبلنا واهي امر بالمعروف اذا ظهر
تركه ونهي عن المنكر اذا ظهر فعله واصلاح بين الناس قال الله تعالى
لا خير في كثير من نجواهم الا من امر بصلة او امر في او اصلاح
بني

İbnü'l-Uhuwve'nin *Kitâbü'r-Rûte fi talebi'l-hisbe* adlı eserinin ilk iki sayfası (Süleymaniye Ktp., Fâtih, nr. 3495)

İlfin günümüze ulaşan tek kitabıdır. 742 (1341) yılında Dimaşk'ta (el-Methafü'l-Arabî, nr. 3271) ve 771'de (1369-70) Ayn-tab'da (British Museum, Or., nr. 6976) istinsah edilmiş olması şöhretinin kısa zamanda yayıldığını göstermektedir. Eserin ilk neşri, Reuben Levy tarafından dört nüshaya dayanılarak ve kısmî İngilizce tercümesiyle birlikte *Me'âlimü'l-kurbe fi ahkâmî'l-hisbe* adıyla gerçekleştirilmiş (Cambridge 1938), kitap daha sonra Muhammed Mahmûd Şa'bân ve Sîddîk Ahmed İsâ el-Mutîî'nin tahkikiyle yeniden yayımlanmış (Bağdad 1976) ve Ca'fer Şiâr tarafından *Âyîn-i Şehrdârî* adıyla Farsça'ya çevrilmiştir (Tahran 1347).

Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Fâtih, nr. 3495) *Kitâbü'r-Rûte fi talebi'l-hisbe* ve Kudüs'teki el-Mektebetü'l-Hâlidîyye'de (nr. 49) *Kitâbü'l-Ahkâm fi'l-hisbe-ti's-şerife* adlarıyla Mâverdi'ye, yine Süleymaniye Kütüphanesi'nde (Lâleli, nr. 1607) *er-Rûte fi'l-hisbe* adıyla İbnü'r-Rîf'a'ya nisbet edilen birer eser mevcuttur. Bu üç nüsha ile *Me'âlimü'l-kurbe*'yi karşılaştıran Muhyî Hilâl es-Serhân'ın, el-Mektebetü'l-Hâlidîyye'deki yazmanın ilk sayfası ile son iki sayfası hariç bunların hepsinin aynı eser olduğunu, ayrıca Mâverdi'ye nisbet edilen nüshalarda ondan iki asır sonra yaşamış şahsiyetlere atıflarda bulunulduğunu tesbit etmesi söz ko-

nusu kitabın İbnü'l-Uhuwve'ye ait olduğunu göstermektedir (geniş bilgi için bk. İBNÜ'R-RİF'A). *Me'âlimü'l-kurbe* ile Celâleddin eş-Şeyzerî'nin *Nihâyetü'r-rûte fi talebi'l-hisbe*'si ve Muhammed b. Ahmed b. Bessâm'ın aynı adı taşıyan eseri arasındaki benzerlikler ise kaynaklarının ortak oluşuyla açıklanabilir.

İbnü'l-Uhuwve, eserinin mukaddimesinde şeriata uygun olarak hisbe faaliyetlerinde bulunmak, kamu güvenliğini temin etmek, pazarları denetlemek ve tüketiciyi korumakla mükellef olanların faydalanmaları için ulemânın hadislerle dayalı görüşlerini derlediğini belirtmektedir. Ancak hadis eğitimi almış olmasına rağmen eserindeki nakillerde bu ilmin usulüne uymakta gerekli titizliği göstermediği anlaşılmaktadır. Meselâ Buhârî ve Müslim'den yaptığı iki nakli, bu âlimlerin *el-Câmi'u's-şâhih*'lerindeki orijinalleriyle karşılaştıran Ahmed Pâketçi senedlerin asıllarına tam uymadığını tesbit etmiştir (DMBİ, II, 715). Yetmiş bölümden oluşan eserin ilk bölümlerinde hisbeye dair genel bilgiler verildikten sonra altmış bölümde çeşitli ticaret ve zanaat dallarında rastlanabilecek hilelerle bunları önlemek için alınabilecek tedbirlere temas edilmektedir. Bu bilgilerden devrin sosyal, kültürel ve ekonomik yapısı hakkında oldukça ilginç ipuçları elde etmek mümkün

olmaktadır. Zaman zaman Şâfiî mezhebi dışındaki imamların görüşlerine de işaret etmesi İbnü'l-Uhuwve'nin mutaassıp bir âlim olmadığını göstermektedir. Yer yer Irak'a ve Iraklı ulemâya atıflarda bulunması ise bu bölgede bir müddet kaldığını düşündürmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Uhuwve, *Me'âlimü'l-kurbefi ahkâmî'l-hisbe* (nşr. Muhammed Mahmûd Şa'bân – Sîddîk Ahmed İsâ el-Mutîî), Bağdad 1976; İbn Halikân, *Vefeyât*, III, 394, 402; İbn Hacer, *ed-Dürrü'l-kâmine*, V, 431; *Keşfü'z-zunûn*, I, 833-834; Brockelmann, *GAL Suppl.*, II, 101; Sarton, *Introduction*, III/1, s. 998-999; A. Shiloah, *The Theory of Music in Arabic Writings*, München 1979, s. 224-225; Abdülvehhâb İbrâhim Ebû Süleyman, *Kitâbetü'l-bahşi'l-ilmî*, Cidde 1403/1983, s. 420-421; Gaudefroy – Demombynes, "Sur quelques ouvrages de hisba", *JA*, CCXXX (1938), s. 454-455; Max Meyerhof, "La surveillance des professions médicales et para-médicales chez les arabes", *BIE*, XXVI (1944), s. 120-121, 129; Abdülhamîd el-Abbâdî, "Kütübü'l-hisbe ve fâ'idetühâ fi vađ'i'l-Mufcemeyn el-Vaşi't ve'l-Kebîr", *MMLA*, VIII (1955), s. 425; Pedro Chalmeta, "La hisba en Ifriqiya et al-Andalus: Etude comparative", *Les cahiers de Tunisie*, XVIII/69-70, Tunis 1970, s. 101-102; Muhyî Hilâl es-Serhân, "Selâse mahtûtât fi'l-hisbe", *el-Mevrid*, I/3-4, Bağdad 1972, s. 299-304; Cl. Cahen, "İbn al-Ukhuwva", *EI²* (İng.), III, 960; Ahmed Pâketçi, "İbn İlve", *DMBİ*, II, 715-716.

CENGİZ KALLEK

İBNÜ'L-VECİH (ابن الوجيه)

Ebû Muhammed Necmüddîn (Tâcüddîn) Abdullah b. Abdilmü'min b. el-Vecih el-Vâsîfî (ö. 740/1340)

Kıraat âlimi.

671 (1272) yılı başlarında Vâsîr'ta doğdu. Burada Ebû'l-Abbas Ahmed b. Gazâl, Ebû Abdullah Muhammed b. Gazâl ve Ali b. Abdülkerîm Hureym'den kıraat dersleri aldı. Basra'da İbnü'l-Muallim İsmâil b. Osman'dan nahiv okudu. Birbirlerinden faydalandıkları Zehebî'nin teşvikiyle Kahire'ye gitti; orada Takıyyüddîn Muhammed b. Ahmed es-Sâiğ'den çeşitli kıraat kitaplarının muhtevaları çerçevesinde on yedi günde bir hatim indirdi. Kahire'de ayrıca Ebû'l-Hasan Ali b. Ömer el-Vânî ve Ebû'n-Nûm Yûnus b. İbrâhim el-Kinânî'den hadis aldı. Beledülhalîl'de (Filibistin) Ca'berî'nin derslerine devam etti; Irak bölgesinin kıraat alanında otoritesi konumuna ulaştı. Ticaretle de meşgul olduğu için Basra, Bahreyn, Hürmüz, Ceziretülkays gibi birçok merkeze seyahat imkânı bulan İbnü'l-Vecih uğradığı yerler-